

POSUDEK OPONENTA DISERTAČNÍ PRÁCE

Jméno a příjmení doktoranda: Mgr. Dalibor Horváth

Název disertační práce: O discurso antijesuíta em Portugal: a imagem dos jesuítas através de estudos dos recursos coesivos

Oponent: doc. Mgr. Iva Svobodová, Ph.D.
ÚRJI FFMU Brno

Charakteristika disertační práce

Jak autor disertační práce v úvodu předestřel, základní řešenou výzkumnou otázkou je jazykovědná analýza textů kritizujících Ježíšovo tovaryšstvo (*Societatis Iesu*, SI), řeholní řád římskokatolické církve, založený v roce 1534 sv. Ignácem z Loyoly, který tak reagoval na reformaci a vznik protestantské církve s cílem nápravy poměrů a návratu ke křesťanství nezátíženému tradičním pojetím. Tento řád měl však ve skutečnosti podle četných zdrojů jako svou hlavní prioritu vytvoření nezávislé říše, což postupně dokazoval svým ekonomickým rozmachem. Na nátlak evropských panovníků pak byl v katolických zemích v roce 1767 zrušen. Zda k tomuto kroku přispěly více politické anebo morálně etické důvody, toť otázka, na niž nelze najít zcela jednoznačnou odpověď, byť se řada odborníků kloní spíše k té první zmíněné variantě (tedy ke zrušení vlivem politického nátlaku). Autor disertační práce však k této polemice, dalo by se říci, významně přispívá, když nalézá četné jazykové důkazy dosvědčující, že v horizontu celých dvou staletí (16.-18. století) je to právě odsuzování neetického chování jezuitů, jímž se hemží dostupné písemné zdroje. V tomto směru je disertační práce dle mého názoru velmi přínosná, dovolila bych si s autorem souhlasit, že snad i originální, jelikož je první odbornou studií v kontextu portugalské lingvistiky, která si klade za cíl vyhledat v historických zdrojích přímé i nepřímé jazykové důkazy rekonstruující obraz jezuitů ve společnosti.

Vlastní výzkum byl vhodně rozdělen na dvě stěžejní části: analýzu obsahovou a analýzu jazykovou. Do té první autor zařadil zkoumání prostředků koherence, analyzoval v ní informace obsažené přímo v textech, které pak vhodně kladl do souvislosti se sociálními a historickými okolnostmi, s problematikou sociálního pole, jezuitského kapitálu (kulturního a ekonomického), mocenských vztahů a jejich vlivu na strukturu společnosti. Do té druhé části pak zařadil prostředky koheze, kdy byly analyzovány lexikální a gramatické konstrukce vyskytující se v povrchové struktuře textů (s.135) a odkazující na aspekty výše zmíněné. Zde se analýza ubírá směrem textové typologie (písemné texty se autor snaží rozdělit do různých kategorií) a vyhledávání jazykových prostředků, jež buď přímo či nepřímo pojmenovávají a kritizují nedodržování základních evangelických rad, na nichž má být postavena dokonalost vlastních duší, zejména chudoby (*pobreza*), čistoty (*castidade*) a poslušnosti (*obediência*).

Autor se v analýze zaměřil jak na texty s kritikou umírněnou (texty Kateřiny z Braganzy, Julia Verneyho, Melchiora Cana), tak na texty ironicky laděné (tedy texty Etienne Pasquiera, Josého Basília da Gamy) či až ostře útočné (texty Miguele Rodriguese).

Nad analýzu diskurzu (spočívající ve vyhledání koherenčních a kohezních prostředků použitých k formulaci kritického postoje vůči nemravnímu chování jezuitů, jež samy o sobě tvoří dílčí předměty práce), postavil autor cíl vyšší, a tím je, jak již bylo řečeno, rekonstruovat obraz jezuitů ve společnosti (*reconstruir a imagem dos jesuítas*, str. 8, 17, 64, 114).

Posouzení dizertační práce

Předložená disertační práce má jasnou myšlenkovou linii a záměr a tematicky velmi široký záběr (lingvistický a historický), její cíle jsou proto spíše obecnější povahy (rekonstruovat obraz jezuitů, analyzovat diskurz). Jak bylo již popsáno, autor rozdělil svou převážně kvalitativní studii do dvou směrů: analýzy obsahu a analýzy jazykové. Přestože obě oblasti spolu úzce souvisí, jsou bádány autorem odděleně, každé z nich je věnována samostatná kapitola. Takto široké téma vyžaduje přesný metodologický postup, svůj čas a prostor pro zpracování získaných dat. Z mého pohledu je v tomto směru zdařilá především ta část studie, která se zaměřuje na analýzu obsahu a sociologického a historického kontextu (autor pro ně používá pojmy jako *macro-texto*, *enquadramento macro-textual*, *ou macro-estrutural*, str. 40, 67, 68, 81), který přímo ovlivňuje tvorbu textů. Autor se opírá o relevantní bibliografické zdroje, prokazuje své schopnosti interpretační i analytické.

Oč přesnější a kvalitnější je analýza obsahu, o to je nicméně metodicky méně transparentní část pokrývající analýzu čistě jazykovědnou. Domnívám se, že k tomu přispívá samotné pojetí Analýzy diskursu nenabízející dostatečně propracovanou metodologii. Jejím úskalím je, že je do ní zahrnována široká škála jevů, které sice plní kohezní funkci, ale chybí jim řád, nadhled, jsou vytrženy z kontextu a souvislostí, a pak záleží na samotném autorovi, jak si poradí s vymezením cíle a hranic výzkumu. K úspěšnému zvládnutí je každopádně nutná výborná orientace v lingvistických problémech, směrech i rovinách.

Tak například autor nabízí hned dvě různé typologie zkoumaných textů. Tou první je rozdělení podle počtu participantů diskursu na monolog, dialog, hromadné sdělovací prostředky a texty menších skupin. To je zcela v pořádku, pokud nahlédneme na tuto typologii (spadající také do oblasti jazykové interakce, dialogické sítě, apod.) jako na součást předmětů studia Analýzy diskursu. Avšak autor nevysvětluje, jaký význam tato typologie má z hlediska jeho vlastního výzkumu. Není ani jasné, zda do ní zařazuje pouze texty tvořící *korpus* vlastní analýzy nebo i jiné texty. Nespátřuji zde ani souvislost s následnou jazykovou analýzou. Není zcela jasná ani argumentace hovořící ve prospěch kvantitativního zpracování dat v prezentované tabulce (str. 24), která je z mého úhlu pohledu z hlediska záměru výzkumu nejen irelevantní ale i nepřesná. V dalším pokusu o typologické rozdělení textu se autor opírá zase o teorii van Dijk, ale nezmínil se o metodologických problémech této klasifikace: zkoumané texty totiž mohou spadat do více kategorií: emocionálně-afektivní texty (tzv. *texto emocional-afetivo*) vykazují totiž také rysy přímé i ostřejší kritiky, texty instruktivní povahy (tzv. *textos instrutivos*) vykazují rysy textů erudovaných (*textos eruditos*) a naopak, texty ironické (tzv. *textos irónicos*) obsahují rysy explicitně agresivních textů (tzv. *textos de carácter agressor*) a konečně poetické texty (tzv. *textos poéticos*) obsahují rysy téměř všech doposavad zmíněných typů. V tomto duchu se zdá být přístup autora spíše intuitivní, jelikož se neopírá o přesná kritéria a bylo by podle mého názoru přínosnější, kdyby byl výzkum proveden opačně: na základě nalezených jazykových prostředků (vyjadřujících emoce, afekt, agresi, ironii apod.) a jejich kvantitativního porovnání v jednotlivých typech textu by mohly být identifikovány periferní a dominující vlastnosti a posléze by mohly být jednotlivé texty typologicky rozřazeny do výsledných kategorií.

Co se jazykových prostředků s kohezní funkcí týče, autor předložené studie se zaměřil zejména na intenzifikátory (vhodných pro emfatické vyjádření kritických postojů), které vyhledává napříč všemi lingvistickými rovinami. V rovině syntaktické vyhledal v této roli přístavek a souřadné syndetické konstrukce s binárními slučovacími spojkami *quanto... tanto, mas... também*. Vyhledal také figury jako jsou ironie, metafory, metonymie, hyperboly. V rovině sémantické pak dokládá příklady použití deontického slovesa *haver de*. V rovině morfologické analyzuje používání osobních, posesivních i deiktických zájmen se substituční či referenční funkcí (*aqueles, eles, seus*) apod. V rovině lexikální vyhledává pojmy spadající do lexikálně-sémantického pole evangelických rad, jako je poslušnost (*obediência*), chudoba (*pobreza*) a jejich protiklady hamižnost (*cobiça*), a neposlušnost (*desobediência*). atd. Je sice chvályhodné, že tyto příklady velmi pečlivě analyzuje z hlediska mimojazykového kontextu, méně transparentní je však selektivní postup. Ten spíše připomíná exemplifikaci náhodně vybraných vzorků, které autor rádoby sice opírá o teorii Hallidaye a Hassana (1975, 1976), ale neuvědomuje si, že do prostředků s kohezní funkcí patří velké množství gramatických, morfologických, syntaktických i lexikálních konstrukcí, jež mohou nabývat různých stylisticko-pragmatických významových odstínů v závislosti na jazykovém a mimojazykovém kontextu a na vztahu k jiným konkurentům nacházejícím se ve stejné rovině. Myslím si, že by bylo vhodnější, kdyby se autor zaměřil jen na určitý typ kohezních

prostředků a provedl hlubší analýzu menšího počtu jazykových jevů spolu souvisejících. Mohl například rozvést myšlenku sémantické modality, když v práci operuje s pojmem *deontický diskurz*, *deontický text* (s. 76, 80).

Výzkumu by tedy také prospělo, kdyby v něm byly více propojeny části zabývající se textovou typologií a prostředky koheze, a byla například určena specifika jednotlivých typů textu na základě porovnání konkurentů v jedné rovině (což by bylo možné pouze v případě, že by byl záměr jazykovědného výzkumu úzkoprofilovější). Předložený výzkum tak trochu postrádá lingvistický nadhled, pod nímž by zkoumané kohezní prostředky byly nějak systematicky hierarchizovány. Tento nedostatek se promítá také do nepřilíš jasného vyabstrahování obecných závěrů.

Formální úprava práce je celkem v pořádku, citační normy jsou vcelku dodrženy. K použití bibliografických zdrojů bych však poznamenala následující: co se citační logiky týče, autor občas dokládá obecné poznatky jen jedním citačním záznamem (např. Krippendorffem, str. 22-23), jindy zase přináší podstatné a překvapivé informace bez uvedení citačního údaje (například to, že v analýze diskurzu převažují kvantitativní metody, je pro mě zcela novou informací (str. 24), proto bych přivítala, kdyby byla doložena bibliograficky). Některé odkazy objevující se v přehledu primární a sekundární použité literatury se ani jednou neobjevují v textu práce. Namátkou zmiňme následující: Berrendoner, Gaspar, Mongardini, O'Malley, O'Neil, Fairclough. Co mě nejvíce překvapuje je, že se v textu práce není zmínka o Noamu Chomskem, byť autor operuje ve svém abstraktu s pojmem *povrchová struktura*. Použité zdroje vztahující se k portugalské lingvistice jsou velmi omezené, buď jsou zastaralé (Mateus 1992) nebo nedostačující (například *Introdução à Linguística Geral e Portuguesa* nabízí pouhý úvod do sémantiky). Doktorand měl podle mého názoru volit modernější a odbornější zdroje, byť se zaměřením na dílčí problémy ale s větším přínosem úzkoprofilovým a tím pádem i badatelským.

Z hlediska jazykového zpracování bych si dovolila poukázat na časté formulační nedostatky, jako jsou například:

- překlapy (*coesã*, str. 7, *os texto*, str. 8, *ordem sagrado*, s. 48, *pose*, s. 55, *mã*, s. 94);
- agramatické použití zvrtných a klitických zájmen (*pretendemos situar-nos dentro do campo religioso inspirando-se*, str. 10, *o lugar que lhe coloca*, s. 51, *o seu irmão que lhe nomeia oficial administrativo*, str. 99, *o capital específico que lhe compromete* (s.100);
- používání hispanismů (autor je evidentně ovlivněn španělštinou) *desde logo* (ve významu „samozřejmě“, 26 výskytů), *error* (s. 98), *código de suporte* (str. 24-25 – jde o pojem používaný v hispánské lingvistice, v portugalské terminologii je používán pojem *registro*, *linguagem*, apod.), *influxo* (patrně ze španělského *influjo* – s. 79);
- nesprávné slovesné tvary: tedy indikativu namísto subjunktivu (*mesmo que acontece*, str. 13) a naopak (*.. vinha a suscitar gerações que combatam* (str. 37) nebo *as palavras que substituam* (s. 50), *a rainha ....que escolha certas estruturas* (s.79), *trata-se das palavras que surjam* (s. 88);
- nejasné formulace (např. na str 29 není jasný význam věty v dolní části posledního odstavce, na str. 16 je věta formulována na 17 řádcích a nedává také smysl);
- někdy člen chybí, jindy zase nadbývá (*correr risco*, str. 16, *ponto da partida*, s. 51);
- vliv českého slovosledu, kdy věta začíná předmětem, za nímž stojí přísudek bez akuzativního zájmena (*o campo social podemos compreender*, s. 17, *a riqueza começaram a criticar alguns governadores*, s. 38, *a sociedade portuguesa invadem três tipos de agentes*, s. 85);
- používání neznámých pojmů, např. *irreservado* v portugalských slovnících neexistuje;
- někdy není dokončena myšlenka (například na str. 20 van Dijk... *identificando três níveis de antijesuitismo..... que se relacionam com o nível sócio-político/religioso..... e o nível sociocognitivo...* - jsou zmíněny pouze dvě roviny), apod.

Závěrečné zhodnocení:

Ve svém posudku jsem se snažila vyzdvihnout jak kladné stránky práce (spočívající především v jasné myšlenkové linii, ve výběru originálního tématu, zpracování historického a sociálního kontextu majícího přímý vliv na tvorbu různých typů textu, interpretačních a analytických schopností v oblasti historie a sociologie), tak její stinné stránky (týkající se zejména zvolené metodologie aplikované na jazykovědnou část výzkumu, použité bibliografie, citační etiky a jazykového zpracování). Zaměřila jsem se jen na to, co je podle mého názoru pro obecné posouzení DP nejpodstatnější. Závěrem bych však ráda podotkla, že v rámci kontextu studijních přínosů v oboru portugalistiky mimo lusofonní země je vcelku standardní a podle mého názoru v něm splňuje požadavky na ní kladené. Proto ji i přes uvedené výhrady **doporučuji k obhajobě.**

28.6.2021, Brno

doc. Mgr. Iva Svobodová, Ph.D.
ÚRJL FFMU Brno

